

Wiadomości Historyczne

z Wiedzą o Społeczeństwie

Jeszcze Polska nie zginęła...

**Rok 2022 Rokiem
Józefa Wybickiego**

Dezinformacja

– wyzwanie edukacyjne

PROJEKT

Dzielenie się

europiejskimi historiami

*Jak pomóc uczniowi
zrozumieć Europę*

PLATFORMA TEEM

i jej 5 modułów

Obraz sąsiada w podręcznikach – Czechy, Ukraina, Niemcy

**Edukacja historyczna
w innych krajach**

Wspólny polsko-niemiecki podręcznik do historii: *Europa. Nasza historia*

Violetta Julkowska, Andrzej Dusiewicz

Przez dwanaście lat (2008–2020) polscy i niemieccy historycy, dydaktycy i nauczyciele oraz dwa wydawnictwa podręcznikowe wspierane przez instytucje rządowe, a także **Wspólną Polsko-Niemiecką Komisję Podręcznikową Historyków i Geografów**, pracowały nad powstaniem unikalnego w skali europejskiej i światowej bilateralnego podręcznika dla polskich i niemieckich uczniów. Podręcznik *Europa. Nasza historia* dla szkół podstawowych jest już gotowy – pora zainteresować nim odbiorców: uczniów oraz nauczycieli historii.

Zmiany we współczesnym modelu podręczników historii

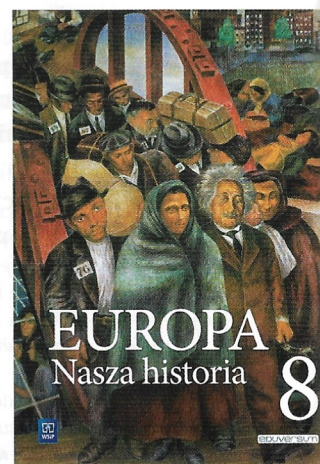
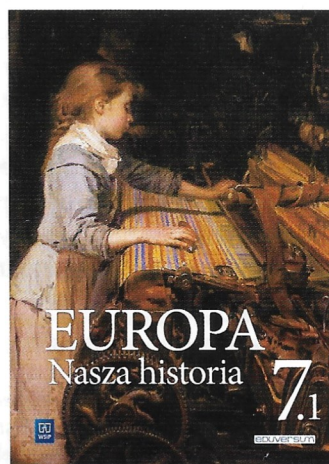
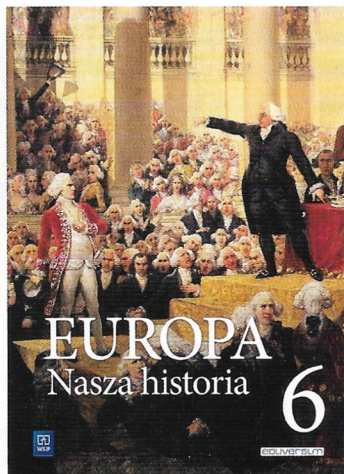
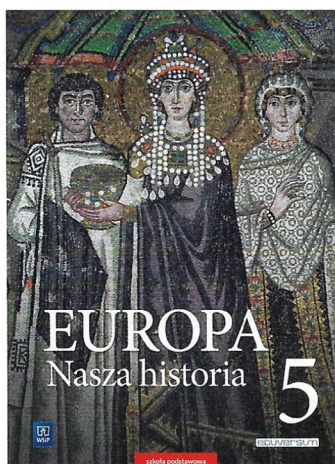
Strategia nauczania zakładająca aktywny udział uczniów w procesie edukacji, która upowszechniła się w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, była ważnym impulsem zmian podręczników szkolnych. Historycy – autorzy narracji podręcznikowej – otrzymali wówczas **fachowe wsparcie dydaktyków historii** i obecnie jest już normą, że w skład zespołu przygotowującego podręcznik wchodzi obok historyków również dydaktycy odpowiedzialni za koncepcję metodyczną oraz nauczyciele-praktycy. Współczesne podręczniki wyróżniają się na pierwszy rzut oka bogatą i barwną szatą graficzną, ale ich najważniejszym atutem, któremu warto się przyjrzeć przed decyzją o wyborze, jest to, w jaki sposób przekazują obraz przeszłości.

Współczesne **podręczniki są wielofunkcyjne, dlatego ich szata graficzna nie tyle ozdobi, co raczej umożliwi pracę nauczyciela i uczniów wokół treści historycznych**. Teksty źródłowe i materiał ikonograficzny w podręcznikach przeznaczone do analizy oraz zestawy pytań to standard od co najmniej dwóch dekad.

Podręczniki do historii różnią się sposobem opracowania dydaktycznego. Najlepsze skupione są na tworzeniu bazy dydaktycznej i zainspirowaniu do wspólnej pracy nauczyciela i uczniów wokół bardzo zróżnicowanej materii historycznej zawartej w podręczniku (teksty, ikonografia, mapy, schematy) i przy założeniu, że narracja autora podręcznika nie jest jego dominującym elementem.

Koncepcja współczesnego podręcznika do historii, realizowana wspólnie z zespołem redagującym, prowadzi do przemyślanej pod kątem dydaktycznym wizualizacji i dydaktyzacji materiału historycznego. Jej celem jest kształcenie różnych kompetencji historycznych i przygotowanie uczniów do samodzielnej interpretacji przeszłości z wielu perspektyw. **Te wysokie wymagania stawiane podręcznikom budują ich edukacyjną wartość**.

Najpoważniejszym brakiem podręczników szkolnych do historii jest mała obecność różnych dyskursów naukowych współczesnej humanistyki. Ich wprowadzenie wydaje się niezbędne do powstania pełniejszego obrazu przeszłości, ukazywanego z wielu perspektyw, a nawet kontrowersyjnie, co sprzyja kształceniu myślenia historycznego. Pojawienie się różnych ujęć przeszłości prowadzi nie tylko do wzbogacenia repertuaru tematów i metod pracy nauczycieli, lecz silnie stymuluje kształcenie nowych kompetencji, w tym interpretacji zjawisk historycznych i społecznych w przestrzeni cyfrowej, w której na co dzień funkcjonują uczniowie. Współczesna edukacja historyczna potrzebuje więc nowego modelu podręcznika – wielofunkcyjnego i zarazem aktywizującego, takiego, który tworzy dogodne pole działania dla nauczycieli i uczniów na lekcjach historii. Zrealizowany projekt wspólnego polsko-niemieckiego podręcznika do nauczania historii spełnia te wymogi.

Okładki podręczników do poszczególnych klas szkoły podstawowej. Źródło: <https://www.wsp.pl/oferta/cykle/szkola-podstawowa/historia-sp/europa-nasza-historia/>

Jak powstawał wspólny polsko-niemiecki podręcznik do historii

Historia projektu zaczęła się w 2008 r., kiedy ministrowie spraw zagranicznych Polski i Niemiec wsparli ideę przygotowania dla polskich i niemieckich uczniów wspólnego podręcznika do historii, w dwóch identycznych wersjach językowych, o identycznej szacie graficznej oraz napisanego wspólnie przez polskich i niemieckich historyków. To miał być **ważny krok w procesie polsko-niemieckiego pojednania i dialogu**.

Podręczniki miały powstać w oparciu o wieloletnie doświadczenie współpracy polskich i niemieckich historyków oraz dydaktyków ze Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków i Geografów, dlatego pierwszym etapem projektu realizowanym w latach 2008–2010 było opracowanie przez ekspertów Komisji **całościowej koncepcji podręcznika w formie „Zaleceń”**, które miały być punktem wyjścia dla pracy autorów i wydawnictw.

Kolejnym krokiem było zaproszenie konkursowe skierowane w listopadzie 2011 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej do polskich wydawców edukacyjnych, dotyczące przygotowania podręcznika wspólnie ze wskazanym wydawcą niemieckim. Do konkursu przystąpiły Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, mające bogate doświadczenie w przygotowywaniu podręczników dla wszystkich typów szkół, co zadecydowało o ich wyborze do realizacji projektu. Partnerem po stronie niemieckiej było wydawnictwo Universum z Wiesbaden (od 2014 r. pod zmienioną nazwą Eduversum GmbH Verlag und Bildungsagentur). O wyborze tego wydawnictwa zdecydował m.in. fakt, że jako pierwsze w Niemczech przygotowało dla uczniów niemieckich podręczniki do nauki języka polskiego.

Rząd i instytucje naukowe obu państw zdawały sobie sprawę, że **przygotowanie całego pakietu podręczników jest niezwykle trudnym, kosztownym i czasochłonnym przedsięwzięciem**, dlatego wydawcy otrzymali wsparcie finansowe i merytoryczne. Ze strony rządowej prace koordynowała Rada Zarządzająca, w skład której wchodziła przedstawiciele wszystkich instytucji zaangażowanych w projekcie. Po stronie polskiej były to: Ministerstwo Edukacji Narodowej; Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP; Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów; Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej; Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa Historyków i Centrum Badań Historycznych Polskiej Akademii Nauk w Berlinie oraz Centrum im. Willy'ego Brandta we Wrocławiu.

Po stronie niemieckiej pomocą służyły: Ministerstwo Spraw Zagranicznych RFN; Konferencja Ministrów Edukacji, Nauki i Kultury Krajów Związkowych RFN (pod kierunkiem ministerstwa edukacji Brandenburgii) oraz Instytut Międzynarodowych Badań nad Podręcznikami Szkolnymi im. Georga Eckerta w Brunzshwiku. Wsparcia merytorycznego i dydaktycznego wydawcom udzielałi przez cały czas trwania projektu polscy i niemieccy

historycy skupieni w Radzie Ekspertów, będący autorami w badaniach nad poszczególnymi epokami i związani z czołowymi ośrodkami naukowymi. W sumie **w pracach uczestniczyły osoby z 25 uniwersytetów oraz placówek naukowych** z Berlina, Bielefeld, Brunzshwiku, Getyngi, Gießen, Jülich, Halle, Hamburga, Kilonii, Kolonii, Krakowa, Lipska, Lublina, Lüneburga, Moguncji, Münster, Oldenburga, Poznania, Torunia, Warszawy, Wiednia i Wrocławia.

W 2012 r. wydawcy przystępowali do pracy zgodnie z wytycznymi Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej Historyków. Całość materiału została podzielona na 4 tomy. Każdy tom tworzył polsko-niemiecki zespół autorów, redaktorów, kartografów i grafików, tak aby wersje polska i niemiecka były identyczne pod każdym względem. Każdy z tomów uwzględnia zapisy polskiej podstawy programowej oraz zapisy podstaw programowych wszystkich landów RFN. **Po konsultacjach z polskimi i niemieckimi nauczycielami ustalono, że cały projekt będzie nosił tytuł *Europa. Nasza historia***.

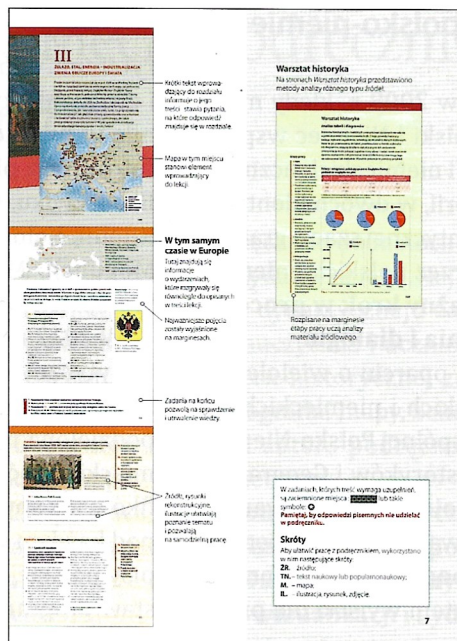
Wieloletnie projekty są jednak narażone na ryzyko zmian. W wyniku reformy edukacji w Polsce, która likwidowała gimnazja, w 2016 r. nastąpiła zmiana adresata podręcznika po stronie polskiej. Rada Zarządzająca projektu podjęła decyzję o skierowaniu podręcznika do uczniów szkół podstawowych i dostosowaniu materiału do tego poziomu edukacji. Wpłynęło to na ostateczny podział materiału w podręcznikach i w efekcie cały pakiet po stronie polskiej wygląda następująco:

- *Europa. Nasza historia 5 – Starożytność i średniowiecze* – podręcznik przeznaczony do klasy 5 szkoły podstawowej;
- *Europa. Nasza historia 6 – Dzieje nowożytne do 1815 r.* – podręcznik przeznaczony do klasy 6 szkoły podstawowej;
- *Europa. Nasza historia 7.1 – Od kongresu wiedeńskiego do I wojny światowej* – podręcznik przeznaczony do klasy 7 szkoły podstawowej;
- *Europa. Nasza historia 7.2 – Dwudziestolecie międzywojenne 1919–1939* – podręcznik przeznaczony do klasy 7 szkoły podstawowej;
- *Europa. Nasza historia 8 – Od wybuchu II wojny światowej do czasów współczesnych* – podręcznik przeznaczony do klasy 8 szkoły podstawowej.

Pierwszy tom podręcznika był gotowy w 2016 r., a całość prac projektowych zakończono w 2020 r. W sumie wzięło w nich udział 25 autorów oraz 52 tłumacze.

Nowe rozwiązania konstrukcyjne i dydaktyczne podręcznika

Podręcznik bilateralny różni się od dotychczas funkcjonujących podręczników do nauczania historii pod wieloma względami. Po pierwsze powstał w dialogu i na drodze dwustronnych uzgodnień. Polscy i niemieccy autorzy i redaktorzy wspólnie ustalali treść narracji,

Fragmenty podręcznika dla klasy 7 (za zgodą Wydawcy WSiP)

razem dobierali źródła i ilustracje, razem przygotowywali obudowę dydaktyczną, dostosowaną dla ucznia szkoły podstawowej. Podręczniki mają swoje identyczne odpowiedniki po obu stronach. Jednak aby w pełni umożliwić realizację materiału zapisanego w polskiej podstawie programowej, każdy z polskich tomów ma integralny dodatek: **Europa. Nasza historia. Historia w źródłach, obrazach i odwołaniach do współczesności**. Są w nim treści pominięte w tomie wspólnym albo przedstawione w stopniu niewystarczającym. Dodatek nie ma odpowiednika po stronie niemieckiej.

W konstrukcji podręcznika **zastosowano szereg nowych rozwiązań, które ułatwiają pracę z nim**. Poszczególne tomy podzielono tematycznie na rozdziały i wyróżniono kolorami, ułatwiając nawigację, a w obrębie rozdziałów pojawiły się mniejsze jednostki zwane lekcjami. Każdy rozdział rozpoczyna się infografiką, w skład której wchodzi: narracja wprowadzająca problematykę rozdziału; ilustracja, obraz lub fotografia powiązana źródłowo z epoką; ponadto mapa i oś czasu. Infografika podkreśla główne zagadnienia rozdziału, a wizualizacja treści daje pozytywny impuls poznawczy.

Każda lekcja wchodząca w skład rozdziału posiada stałą, celowo uporządkowaną konstrukcję. Rozpoczyna się tekstem wprowadzającym z pytaniami, które mają ukierunkować uwagę ucznia na najważniejsze zagadnienia danego tematu. Niektórym lekcjom towarzyszy dodatkowa mapa zatytułowana *W tym samym czasie w Europie*, na której zaznaczone są wydarzenia rozgrywające się równoległe do opisywanych w lekcji. Takie ujęcie pozwala uczniowi na synchroniczne spojrzenie i uświadamia, że wiele procesów w historii toczy się obok siebie, nawet jeśli się ze sobą nie łączą.

Narracja autorska zastosowana w każdej lekcji przeplata się z tekstami źródłowymi oraz popularnonaukowymi, które pozwalają na uchwycenie różnych ujęć

danego zagadnienia oraz na kształcenie umiejętności analizy treści historycznych i ich interpretacji. **Szczególną rolę odgrywają dwa dodatkowe spojrzenia na przeszłość – graficznie wyodrębnione w formie ramki**. Ramka **Punkty widzenia** ma charakter historio-graficzny i jej rolą jest zaprezentowanie spojrzenia historyków z różnych krajów i epok na dany temat. Drugie ujęcie, nazwane **Przeszłość w terażniejszości**, jest nawiązaniem do kultury historycznej, a więc pokazuje uczniowi, w jaki sposób ludzie współcześni obchodzą się z przeszłością oraz co z dawnych czasów pozostaje jako ważna lekcja dla terażniejszości. Obie ramki są przykładem obecności wielu perspektyw, a nawet zamierzonej kontrowersyjności po to, by lepiej rozumiana była przeszłość, szczególnie ta trudna i bolesna, która budzi emocje.

Nową propozycją na polskim rynku podręczników do historii są **strony metodyczne zatytułowane Warsztat historia**, umieszczone jako stały element w każdym rozdziale. Warsztat jest rodzajem dobrej praktyki prezentującej, w jaki sposób w warunkach szkolnej edukacji można dokonać analizy i interpretacji różnych rodzajów źródeł. Dobór źródeł do pracy warsztatowej jest dostosowany do specyfiki omawianego okresu. Przykładowo dla wieku XIX są to: karykatura polityczna, przemowa polityczna, obraz historyczny, fotografia, dane statystyczne, pieśń historyczna, tekst literacki i materiały propagandowe, natomiast dla wieku XX: audycja radiowa, fotografia propagandowa, film historyczny, pomnik, mapa z epoki, rozmowa ze świadkiem historii oraz muzeum i Internet jako media przekazujące informacje o przeszłości. Uczeń, korzystając z pytań pomocniczych umieszczonych na stronie warsztatu, zapoznaje się krok po kroku z etapami analizy i interpretacji różnych rodzajów źródeł oraz z metodami, jakimi pracuje historyk.

Na końcu każdego rozdziału znajduje się **podsumowanie w formie „testu kompetencji”**, który zawiera zadania pozwalające na samodzielne sprawdzenie zdobytych kompetencji.

Podręczniki z serii *Europa. Nasza historia* wyróżnia **niezwykle staranne opracowanie pod względem doboru i wysokiej jakości materiałów pomocniczych**, takich jak rysunki dydaktyczne, rekonstrukcje, mapy i wykresy. Na potrzeby projektu wykonano ok. 550 ilustracji rekonstrukcyjnych, prawie 200 map i 21 grafik komputerowych. W każdym z wydawnictw zespół kilkunastu osób odpowiadał za redakcję merytoryczną, językową, oprawę graficzną, kartografię, pozyskanie i obróbkę ilustracji, zdobycie praw do wykorzystania ilustracji i przedruków oraz przygotowanie podręczników do druku.

Obecnie wszystkie podręczniki zostały dopuszczone do użytku szkolnego w piętnastu krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec. Tom 4 podręcznika, obejmujący historię XX w., otrzymał także w Niemczech w czerwcu 2021 prestiżowe wyróżnienie jako „Podręcznik roku 2021” w kategorii „Społeczeństwo”. Nagroda ta przyznawana jest corocznie przez Stowarzyszenie Didacta, Federalną Agencję Edukacji Obywatelskiej oraz Instytut Georga Eckerta z Brunshwiku. Po stronie polskiej Ministerstwo Edukacji i Nauki dopuściło do użytku szkolnego podręczniki do klasy 5, 6 i 7. Podręczniki te będą dostępne od roku szkolnego 2022/2023. Podręcznik do klasy 8, oczekując na rozpoczęcie procedury dopuszczającej, ma obecnie status materiału edukacyjnego i jako taki decyzją MEiN może być nabywany przez szkoły z dotacji celowej. Tym samym cała seria podręczników jest już wykorzystywana w praktyce szkolnej.

Atrakcyjność edukacyjna polsko-niemieckiego podręcznika do historii

W efekcie dwunastu lat pracy ogromnego zespołu ekspertów i fachowców oraz pełnego zaangażowania obu wydawców powstał niezwykle podręcznik, który pod względem edukacyjnym jest liczącą się i już docenioną nagrodami propozycją podręcznika bilateralnego na rynku europejskim. Atrakcyjność edukacyjna tego podręcznika została oparta na kilku mocnych filarach. Po pierwsze, na całościowo spójnej koncepcji podręcznika, która czerpie z doświadczenia dydaktyki polskiej i niemieckiej oraz refleksji nad praktyką dydaktyczną. Były one podstawą projektu podręcznika, który w postaci „Zaleceń” opublikowała w obu wersjach językowych Wspólna Polsko-Niemiecka Komisja Podręcznikowa Historyków i Geografów. „Zalecenia” można traktować jako głos Komisji i jej propozycję dydaktyczną, będącą istotnym krokiem na drodze do wypracowania nowoczesnego, funkcjonalnego modelu podręcznika historii.

Autorzy koncepcji, sięgając do współczesnej nauki historii i ustaleń pochodzących z nowych obszarów badań historycznych (historia mentalności, mikrohistoria, *oral history*, historia pamięci, historia postkolonialna, histo-

ria kobiet), zaproponowali **podręcznik, który stawia przed edukacją historyczną nowe, ambitne zadania**, z których najważniejszym jest postawienie na aktywizację i samodzielność uczniów w procesie nauczania. Szkolna edukacja historyczna, która funkcjonuje w szerokim kontekście kulturowym mediów cyfrowych i społecznościowych, staje się, chcąc nie chcąc, aktywnym uczestnikiem tych przemian.

Kształcenie kompetencji różnego typu nie jest wymogiem nowym, ale szczególnie w obecnej sytuacji potrzebuje przemyślanej i funkcjonalnej konstrukcji podręcznika, który składa się z materiału będącego narracyjną i źródłową reprezentacją przeszłości. O treściach przekazu historycznego przesądza podstawa programowa, ale o efekcie edukacyjnym decyduje ostatecznie przemyślany wybór wielu źródeł i metod pracy, a także zastosowane w procesie edukacji strategie.

Zatem istotę współczesnej dydaktyki historii można sprowadzić do następujących zasad: wielości ujęć, uwzględniającej w narracji szkolnej różnorodne punkty widzenia i obecność zróżnicowanych źródeł historycznych, ponadto współwystępowanie alternatywnych interpretacji, wymagających aktywnego rozpoznawania i krytyki ze strony uczniów. Obecność wielu opinii i ocen na temat wydarzeń historycznych zakłada **konieczność wypracowania własnej oceny zdarzeń.** Aktywne nauczanie i uczenie się wymagają zapoznania się z przeszłością i prowadzą do formułowania samodzielnej opinii. Proponowane podejście sprzyja kształceniu niejako „po drodze” wielu umiejętności i kompetencji, które formują świadomość historyczną na drodze samodzielnej refleksji.

W ślad za przemianami dokonującymi się w obszarze nauk historycznych i społecznych oraz **stale rosnącego zainteresowania przeszłością** ze strony instytucji, stowarzyszeń społecznych i osób indywidualnych, nastąpiło rozszerzenie tradycyjnej, powstałej jeszcze w pierwszej połowie XX w. definicji dydaktyki historii. Dawne ujęcie akcentujące zadania metodyczne i praktyczne, a w efekcie bardzo wąskie podejście do szkolnej edukacji historycznej zostało zastąpione nowym.

Współcześnie dydaktyka historii skupia się również na społecznej edukacji historycznej, zakładając całą złożoność procesów przenikania wiedzy historycznej do społeczeństwa, kształtowanie się jego świadomości i kultury historycznej, a także działalność na tym polu różnych instytucji i mediów. **W polu zainteresowania tak rozumianej dydaktyki znajdują się różne formy przekazu historycznego**, od podręczników szkolnych i dzieł popularnych, poprzez literackie, publicystyczne aż po naukowe, a także dzieła artystyczne i medialne reprezentacje przeszłości – w zakresie, w jakim wpływają one obecnie na świadomość historyczną społeczeństwa. Ta zmiana uwrażliwia współczesny proces edukacji historycznej na konieczność otwarcia się na nowe obszary obecności i nowe role historii w życiu społecznym.